

KÜLHONI BELBECS

■ Induljon ez a recenzió metrón! Párizs 19. kerülete felé utazunk a 7-es vonalon, ahol a szállásunk van, a táskámban a *Kisebbségkutatás* című folyóirat külhoni magyar doktoranduszokkal foglalkozó lapszáma, amelyben doktoranduszok életpályájáról, agyelszívásról és Magyarország 2011-es Alaptörvényének nemzetfogalmáról olvasni. A kocsis zsúfolásig tele a környék lakóival: mindannyian bevándorlók. És mindannyian franciák. Úti társammal – aki erdélyi magyar, és éppen tanulmányai miatt tartózkodik a francia fővárosban – arról beszélgetünk, vajon mi a szükséges és elégséges feltétele annak, hogy valaki francia legyen, és mi lehet a sikeres integráció receptje, milyen alapanyagot felejtünk vagy spórolunk ki Kelt-Európában már a 19. század óta, hogy nem süil ki semmi jó az asszimilációs díból. Hogy megtaláltuk volna a bölcsek kövét, nem állítom, de talán nem lesz érdektelen, amire a táskámban levő lapszám alapján jutottunk.

A lapszám mintegy fele az ún. *Arany-metszés 2013. Külhoni magyar doktoranduszok a Kárpát-medencében* című, az MTA Domus Programja által támogatott kutatás eredményeit dolgozza fel országonként egy-egy tanulmányban, illetve egy bevezető tanulmánnyal indít, amely a kutatás menetét és eredményeit ismerteti. A szövegek összeolvasása külön élmény volt. Szépen kirajzolódott ugyanis, hogy egyazon forrás más-más szempontok előtérbe helyezésével milyen olvasatokat ad, milyen következtetésekre vezet, illetve mely kérdések válaszolhatóak meg a források alapján, és melyek nem.

Halász Iván tanulmánya a nemzetfelfogás kérdéséről szól a hatályos közjogban. Egy rövid fogalomtörténeti áttekintés után arra a következtetésre jut, hogy 1989-től hangsúlyosan egyfajta kettősség jellemzi a magyar közjogi nemzetfelfogást: a kulturális-nyelvi, azaz etnicizáló nemzetfelfogás mellett, különösen a határon túli magyarok és magyarországi kisebbségek vonatkozásában, az országlakosok vonatkozásában a politikai nemzetfelfogás van érvényben, ez pedig a honpolgárokra mint alkotmányozó entitásra

vonatkozik. A tanulmány a 2011-es Alaptörvény szövege alapján azt elemzi, milyen kockázatokat rejt magában a két nemzetfogalom összemosása közjogi szövegekben, illetve az elmozdulás egy kulturális-nyelvi, történelmi-érzelmi nemzetfelfogás felé. A cikk szerzője úgy érvel, hogy mivel demokratikus államban a hatalom forrása az állampolgárok közössége, az összes többi magyarért vállalt felelősség csupán többletvállalás lehet ehhez képest. Ezután azt vizsgálja, milyen többletet jelent egy személy számára Magyarországon az, ha nemcsak legális lakosa, hanem állampolgára is az országnak, és melyek azok a kizárólagos jogosultságok, amelyek a magyar állampolgársághoz kötődnek.

Miért olyan nagy kísértés az államnemzeti és etnicizáló nemzetértelmezés összemosása? Dieter Langewieschét, a tübingeni egyetem professzorát idézem ennek kapcsán a 19. századi nemzetépítés jellegéről. Akkoriban az a vélekedés vált normává, hogy egy versenyképes teljesítményközösséget kell létrehozni, amely lehetővé teszi a széles néprétegek részvételét, mozgatórugója pedig a nemzeti eszme, és ez leginkább nemzetállami keretben valósítható meg. Ennek érdekében pedig a következő feladatkatalógust kellett teljesíteni: védelmi közösséggé kellett válni, hogy ellenálljon a külső veszélynek, jogközösséggé, a biztonságért és egyenlőségért, politikai közösséggé, amely az általános szavazati jogban konkretizálódott, kultúrközösséggé az oktatás homogenizációjával, valamint szolidaritás-, illetve környezeti közösséggé.

Mindezt nem csupán azért ismertetem részletesebben, mert éppen a Halász Iván tanulmányára esik a lapszám arany-metszése, hanem mert, mint látni fogjuk, a szociológusok is gondban vannak, amikor meg kell állapítaniuk, kik a „külhoni magyar” doktoranduszok. „Mi adja a kategóriába tartozás alapját: a származás, a doktori iskola vagy a munkavégzés országa/nyelve, esetleg az állampolgárság? Beleszámítanak-e azok a hallgatók, akik PhD-képzésük ideje alatt Magyarországra költöznek, s itt vállalnak munkát? Bele-

számítanak-e a magyar tudományosságba azok, akik nem tudnak a szűkös szülőföldi magyar intézményrendszerre rákapcsolódni, ezért többségi intézményeknél dolgoznak?” A sort végtelenségig folytathatnánk hasonlóan érvényes és fontos kérdésekkel.

Az *Aranymetszés 2013.* kutatói a doktoranduszságot mobilitásként és identitáskeresésként értelmezik, s mint ilyen nem csupán a szakmai életpálya megalapozásaként, hanem mint az identitásbeli és magánéleti „keresés” időszakát is vizsgálják nemzetközi és magyarországi adatbázisok, valamint egy online kérdőív alapján, így mintegy 500 személy adatait dolgozzák fel. Az így kapott mintán (amelyet a tanulmány szerzői nem tekintenek reprezentatívnak) a doktoranduszok állampolgárságát, migrációs tendenciáit, életkorát, nemi megoszlását, a választott szakot, jövőképét, motivációját, a tudományos integráció irányát vizsgálják, és a következő három kérdésre keresnek választ:

1. *Hány Kárpát-medencei magyar fiatal vesz részt jelenleg a doktori képzés különböző formáiban, azaz milyen tudományos rekrutációs bázissal számolhat a kárpát-medencei magyarság?*

2. *Milyen irányú a doktoranduszok integrációs törekvése (szülőföldjük, a többségi állam vagy Magyarország, esetleg valamely más ország tudományos hálózatahoz kívánnak csatlakozni)?*

3. *Milyen sikerrel képesek a Kárpát-medencei magyar doktoranduszok beágyazódni a tudományos társadalomba?*

Már a problémafelvetésben megfogalmazódik az a szempont, amely az én olvasatomban az itt bemutatott vizsgálatnak a tétje, és gondolkodóba ejtett a kutatás fantáziacíme is – *Aranymetszés* –, amely szintén egy ilyen értelmezést támaszt alá. A tét tehát a magyar-magyar „agyelszívás”, amely értelmezhető egyrészt veszteségként a „hátramaradt” kisebbségi közösség számára, másrészt azonban egyéni sikertörténetként is felfogható. Megkockáztatok ennek alapján egy sarkosabb megfogalmazást: az egyén sikeres integrációja egy többségi (tudományos) közösségbe nem egyeztethető össze a kisebbségi közösség érdekével.

Szintén tanulságos a régiónkénti tanulmányok (tudományos) nemzetfelfogása, ti. milyen módszerrel válogatják ki a kutatók az adott ország doktoranduszai-

nak adatbázisából a magyar hallgatókat, azaz hogyan, milyen szempontok figyelembevételével döntenek el, ki a magyar, mi a szükséges és elégséges feltétele annak, hogy valaki magyar doktoranduszként a vizsgálat tárgya legyen.

Az erdélyi, szlovákiai, vajdasági és kárpátaljai tanulmányok nagyrészt a kutatás kvantitatív adatainak ismertetését vállalják. Az Erdélyről szóló vizsgálat majdhogynem ki is merül a doktoranduszok olyan szociodemográfiai adatainak ismertetésében, mint a nem, életkor, családi állapot, állampolgárság, szülők iskolai végzettsége, korábbi mobilitás, migrációs hajlam, migráció oka, munka jellege külföldi egyetemen, nyelvismeret. A tanulmány a román Oktatási Minisztérium adatbázisának feldolgozásakor egyszerűen „564 magyar nevű” doktoranduszt könyvel el magyar nemzetiségűként.

A szlovákiai adatokat feldolgozó tanulmány rögtön a magyar doktoranduszok azonosításának nehézségével indít, hiszen a románhoz hasonlóan a szlovák adatbázisok sem tartalmaznak adatokat a nemzetiségi hovatartozásról, így a kutató a szlovákiai magyar diákszervezetek nyilvántartásainak alapján szerzett információkat tekintette kiindulási alapul. Az online kérdőív terjesztésében is hozzájuk, illetve a magyar intézmények oktatóihoz fordult. A kérdőívet 106 doktorandusz töltötte ki, és többségük jövőképe optimista, és inkább a szlovákiai (magyar) tudományos életbe ágyazódnának be, jöhetnek a tudományos intézmények, felsőoktatási intézmények befogadóképessége jóval kisebb, mint a fiatal tudósok száma.

A vajdasági magyar doktoranduszok adatait vizsgáló tanulmány szerzői egyaránt alkalmazzák a közösségi és az egyéni perspektívát. Az elsőt a migrációs tendenciák, a másodikat az egyéni motiváció és versenyképesség vizsgálatakor. A szerzők azt nézik, valóban elmegy-e a magyar értelmiség, mint ahogy azt a vonatkozó irodalom állítja. (Nemigen.) Mutatkozik-e hajlandóság a hazatérésre? (Inkább hosszú távon.) A szlovákiai elemzéshez hasonlóan vizsgálják, hogy a fiatal tudósok jövőtervei, vágyai mennyire vannak összhangban a valósággal, a lehetőségekkel, azaz megéri-e számukra a befektetett anyagi és szellemi energia. (Nem nagyon.)

Mind a vajdasági, mind a kárpátaljai magyar doktoranduszokra jellemző az alacsony szintű idegennyelv-ismeret, ami

nem teszi őket versenyképesé a nemzetközi munkaerőpiacon, illetve egyfajta fél-lábas migráció (magyarországi tanulmányok, de közben otthoni munkahely), ez pedig nem kedvez a magyar–magyar agyszívásnak, az integrációnak, sokkal inkább szocializációs nehézségeket eredményez a magyarországi tudományos életbe való beágyazódáskor – derül ki a képzéssel való elégedettségére vonatkozó kérdésekre adott válaszokból. A mobilitás és a kárpátaljai magyar tudományos intézmények utánpótlására vonatkozó kérdések kapcsán itt is problematikus, ki is a kárpátaljai magyar.

A kárpátaljai kutatásban új szempont, hogy a szerző a generációs sajátosságokat is figyelembe veszi az adatok elemzésekor, illetve az egyéni életút felől fogalmaz meg kérdéseket. A doktorit „parkolásnak”, a felnőttkor késleltetésének (is) te-

kinti, olyan életrészesnek, amely magánéleti, egzisztenciális és szakmai kereséssel kapcsolódik össze. Ez a tanulmány kitüntetett figyelmet szentel a női kutató életpálya nehézségeinek.

Mindebből úgy tűnik, hogy a megkérdezettek inkább a „hátszág” magyar nyelvű tudományosságába kívánnak kapcsolódni a doktori fokozat megszerzése után. Feltűnően kevesen töltötték ki azonban az online kérdőívet olyanok, akik külföldi, de nem magyarországi felsőoktatási intézményben tanulnak. Valószínűnek tartom, hogy éppen a fogadó ország tudományos életébe való sikeres integráció miatt nem jutott el hozzájuk a kérdőív, mert a kutatásokból az derül ki, hogy noha agyszívásra van némi esély, a szívátültetés veszélye még nem fenyeget. (*Kisebbségkutatás* 2013. 3. sz.)

Adorjáni Anna

